ପଞ୍ଚରା
ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ।। ପ୍ରଥମ ଅର୍ଘ୍ୟ । ଏପ୍ରିଲ - ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦୨୬
Volume No -01 । Issue No - 01 । April - September 2026
ଷାଣ୍ମାସିକ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟଧର୍ମୀ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପତ୍ରିକା

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା : ଏକ ପରିଚିତି

ଆଲିଶ କୁମାର କର୍ଣ୍ଣ
ଗବେଷକ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ , ଶାନ୍ତିନିକେତନ , ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ
DOI - https://doi.org/10.5281/zenodo.19417531

ସାରାଂଶ

ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Folklore) ହେଉଛି ମାନବ ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟର ଏକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଂଶ; ଯାହା ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବିଶ୍ୱାସ, ପରମ୍ପରା, ପ୍ରଥା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପାଇଁ ୧୮୪୬ ମସିହାରେ ୱିଲିୟମ୍ ଜନ୍ ଥମ୍ସ (William john Thoms)ଏହି ଶବ୍ଦଟି ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ଲୋକସଂସ୍କୃତି ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ପିଢ଼ିରୁ ଅନ୍ୟ ପିଢ଼ିକୁ ମୌଖିକ ଭାବରେ ସଂକ୍ରମିତ ହୁଏ ଓ ଏଥିରେ ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଲୋକକଥା, ପ୍ରହରୀ, ଗୀତ, ରୀତିନୀତି ଏବଂ ପ୍ରଥା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟେ । ଏହା ଅଜ୍ଞାତ ଲେଖକତ୍ୱ, ସାମୂହିକ ସୃଷ୍ଟି, ପରିବର୍ତ୍ତନ, ମୌଖିକ ପ୍ରସାରଣ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ନିରନ୍ତରତା ଭଳି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଶିକ୍ଷା, ମନୋରଞ୍ଜନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ ସଂରକ୍ଷଣରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହା ସାମାଜିକ ମାନଦଣ୍ଡ, ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ । ଲୋକସଂସ୍କୃତିକୁ ମୌଖିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି, ଭୌତିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି, ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ବର୍ଗୀକୃତ କରାଯାଇପାରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରକାଶନର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପକୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ । ମୌଖିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ କାହାଣୀ ଓ ପ୍ରବାଦ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ; ଭୌତିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଓ କଳାକୃତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ; ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ଆଚରଣ ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ଲୋକଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟେ। ତେଣୁ ଲୋକସଂସ୍କୃତି, ସାଂସ୍କୃତିକ ଜ୍ଞାନର ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଉତ୍ସ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଓ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ଲୋକଙ୍କ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ଓ ପରିଚୟକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ମୂଳଶବ୍ଦ - ଲୋକସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା, ମୌଖିକ ପରମ୍ପରା, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରଥା, ରୀତିନୀତି, ପୌରାଣିକ କଥା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଲୋକକଥା, ପ୍ରହେଳିକା, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକନୃତ୍ୟ, ଲୋକନାଟ୍ୟ, ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ, ଐତିହ୍ୟ, ଅଜ୍ଞାତ ଲେଖକତ୍ୱ, ସାମୂହିକ ସୃଷ୍ଟି, ମୌଖିକ ପ୍ରସାରଣ, ବିବିଧତା, ପ୍ରତୀକବାଦ, ଅଲୌକିକ, ନୈତିକ ଶିକ୍ଷା, କାହାଣୀ କଥନ, ପ୍ରଦର୍ଶନ, ସାମାଜିକ ଅଭ୍ୟାସ, ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂରକ୍ଷଣ, ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନ, ଲୋକକଳା, ଲୋକସଙ୍ଗୀତ, ଭୌତିକ ସଂସ୍କୃତି, ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା, ରୀତିନୀତି ପ୍ରଥା, ସାଂସ୍କୃତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ସାମୂହିକ ସ୍ମୃତି, ଲୋକପ୍ରିୟ ପରମ୍ପରା, ଜାତିଗତ ପରମ୍ପରା, ଆଦିବାସୀ ଜ୍ଞାନ, ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରକାଶନ ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Folklore) ହେଉଛି ମାନବ ସମାଜର ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରକାଶନ; ଏହା ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ଏବଂ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ । ଲେଖାର ଉଦ୍ଭାବନ ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକ କାହାଣୀ, ଗୀତ, ରୀତିନୀତି ଏବଂ ପ୍ରଥା ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଭାବନା, ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ପରମ୍ପରା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପାରମ୍ପରିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ଚାଲିଆସିଥିଲା, ଯାହାକୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକସଂସ୍କୃତି କହୁଛୁ । ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନ, ସଂସ୍କୃତି, ଜ୍ଞାନ ଓ କଳ୍ପନାକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ। ଏହା ଅତୀତକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସହିତ ସଂଯୋଗ କରେ ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ (ଡୋରସନ୍ ୩) ।

"Folklore" ଶବ୍ଦଟି ପ୍ରଥମେ ୧୮୪୬ ମସିହାରେ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୱାନ ୱିଲିୟମ୍ ଜନ୍ ଥମ୍ସ (William john thoms)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରକାଶନକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ (ଥମ୍ସ ୧୮୪୬) । ସେବେଠାରୁ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇଥିବା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୈକ୍ଷିକ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ବିକଶିତ ହୋଇଛି । ଆଲାନ୍ ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ଏବଂ ରିଚାର୍ଡ ଏମ୍. ଡୋରସନ୍ ଭଳି ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନକୁ ବିସ୍ତାର କରିଛନ୍ତି ଓ ମାନବ ସମାଜକୁ ବୁଝିବାରେ ଏହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି (ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ୫; ଡୋରସନ୍ ୭) ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଲୋକଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରଥା, ପରମ୍ପରା, କାହାଣୀ, ଗୀତ, ପ୍ରବାଦ, ରୀତିନୀତି ଏବଂ ଅଭ୍ୟାସକୁ ବୁଝାଏ । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଲିଖିତ ପାଠ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେଁ ବରଂ ମୌଖିକ କିମ୍ବା ଅଭ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ମୌଖିକ ଏବଂ ଅମୌଖିକ ପରମ୍ପରା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଯାହା ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସାମୂହିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ସରଳ ଶବ୍ଦରେ, ଲୋକସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଲୋକଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତି; ଯାହା କୌଣସି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନୁହେଁ ବରଂ ସମଗ୍ର ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅଟେ । ଏହା ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଓ ସମୟ ସହିତ ଧୀରେ ଧୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ସଂଜ୍ଞା (Definition of Folklore)

ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Folklore)କୁ ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟରେ ପରିଭାଷିତ କରିଛନ୍ତି ଯଥା:-

ୱିଲିୟମ୍ ଜନ୍ ଥମ୍ସଙ୍କ ଅନୁସାରେ, "ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଆଚରଣ, ପ୍ରଥା, ପାଳନ, ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, ଗାଥା, ପ୍ରବାଦ ଏବଂ ପରମ୍ପରା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ" (ଥମ୍ସ ୨୪୫) ।

ଆଲାନ୍ ଡୁଣ୍ଡେସଙ୍କ ଅନୁସାରେ, "ଲୋକସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ପାରମ୍ପରିକ, ଅନୌପଚାରିକ, ଅଣ-ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଂସ୍କୃତି; ଯେଉଁଥିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱାରା ସେୟାର କରାଯାଇଥିବା

ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ପାରମ୍ପରିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ" (ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ୨)।

ଡାନ୍ ବେନ୍-ଆମୋସଙ୍କ ଅନୁସାରେ, "ଲୋକସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଛୋଟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ କଳାତ୍ମକ ଯୋଗାଯୋଗ" (ବେନ୍-ଆମୋସ ୧୩) ।

ରିଚାର୍ଡ ଏମ୍. ଡୋରସନଙ୍କ ମତରେ, "ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ଲୋକଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସ, କାହାଣୀ, ପୌରାଣିକ କଥା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ପ୍ରବାଦ, ପ୍ରଥା ଓ ଗୀତ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ" (ଡୋରସନ ୩) ।

ଏହି ପରିଭାଷାଗୁଡ଼ିକରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ପ୍ରକାଶନୀୟ ରୂପ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ; ଯାହା ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଅଂଶୀଦାରିତ ହୁଏ ଓ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଅଧ୍ୟୟନର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ବିକାଶ (Origin and Development of Folklore studies)

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ୟୁରୋପରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଶୈକ୍ଷିକ ଅଧ୍ୟୟନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଜାତୀୟ ଐତିହ୍ୟକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ପାରମ୍ପରିକ ଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ଜାକବ ଗ୍ରୀମ୍ ଏବଂ ୱିଲହେଲ୍ମ ଗ୍ରୀମ୍ (Jacob Grimm and Wilhelm Grimm)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ପରୀ କାହାଣୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଂଗ୍ରହ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Folklore) ଅଧ୍ୟୟନର ବିକାଶରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଅଧ୍ୟୟନକୁ ମାନବଶାସ୍ତ୍ର, ସମାଜବିଜ୍ଞାନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଲୋଚନା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିଲା। ଫ୍ରାଞ୍ଜ ବୋଆସ୍ (Franz Boas) ପରି ବିଦ୍ୱାନମାନେ ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନବଶାସ୍ତ୍ରର ଅଂଶ ଭାବରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ପରେ ଆଧୁନିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତିବିତମାନେ ସହରାଞ୍ଚଳ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ ସଂସ୍କୃତି ସମେତ ସମସାମୟିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଆଜି ଲୋକସଂସ୍କୃତିକୁ ଇତିହାସ, ସାହିତ୍ୟ, ଭାଷାବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଏକ ଆନ୍ତଃବିଷୟିକ ବିଷୟ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଏ ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱରୂପ (Nature of Folklore)

୧. ମୌଖିକ ପ୍ରସାରଣ (Oral transmission)

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ପିଢ଼ିରୁ ଅନ୍ୟ ପିଢ଼ିକୁ ମୌଖିକ ଭାବରେ ପ୍ରେରିତ ହୁଏ । କାହାଣୀ, ଗୀତ ଓ ପ୍ରବାଦ ଲେଖିବା ଅପେକ୍ଷା କହିବା ଏବଂ ଶୁଣିବା ଦ୍ୱାରା ଅଂଶୀଦାର କରାଯାଏ ।

୨. ସାମୂହିକ ମାଲିକାନା (Collective ownership)

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲେଖକଙ୍କର ନୁହେଁ । ଯଦିଓ କେହି ଏକ କାହାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ତେବେ ଏହା କେବଳ ସେତେବେଳେ ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଅଂଶ ହୋଇଯାଏ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ ବାଣ୍ଟିଥାଏ ।

୩. ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରକୃତି (Traditional Nature)

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ପାରମ୍ପରିକ ଧାରା ଅନୁସରଣ କରେ । ଏହା ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରଥା ଏବଂ ଅଭ୍ୟାସକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ ।

୪. ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ (Changebility)

ଲୋକସଂସ୍କୃତିର କୌଣସି ଦୁଇଟି ସଂସ୍କରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାନ ନୁହେଁ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର କହିବା ସମୟରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲୋକସଂସ୍କୃତିକୁ ଗତିଶୀଳ କରିଥାଏ ।

୫. ଅଜ୍ଞାତ ଲେଖକତ୍ୱ (Anonymous Authorship)

ଅଧିକାଂଶ ଲୋକସଂସ୍କୃତିର କୌଣସି ଜଣାଶୁଣା ଲେଖକ ନାହାଁନ୍ତି । ଏହା ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୁଏ ।

୬. କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଦିଗ (Functional Aspect)

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଏହା ଶିକ୍ଷା ଦିଏ, ମନୋରଞ୍ଜନ କରେ, ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରେ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଏକତାକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ ।

୭. ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ (Cultural Identity)

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପରିଚୟକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ। ଏହା ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସାମାଜିକ ମାନଦଣ୍ଡକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଏହି ସବୁ ସ୍ୱରୂପ ସହିତ ଆହୁରି ଅନେକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ, ଅନୌପଚାରିକ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ, ନମନୀୟ, ପୁନରାବୃତ୍ତି, ସ୍ମରଣୀୟ, ବୃତ୍ତାନ୍ତ, ପ୍ରକାଶନୀୟ, କାର୍ଯ୍ୟଶୀଳ, ଶିକ୍ଷାଗତ, ମନୋରଞ୍ଜକ, ନୈତିକ, ଆନୁଷ୍ଠାନିକ, ଅଲୌକିକ, ବିଶ୍ୱାସ-ଭିତ୍ତିକ, ଐତିହାସିକ, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, କଳ୍ପନାମୂଳକ, ସୃଜନଶୀଳ, ସରଳ ଓ ବୋଧଗମ୍ୟ, ପାରମ୍ପରିକ, ରକ୍ଷଣଶୀଳ, ଗତିଶୀଳ, ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ, ସ୍ଥାନୀୟ, ଆଞ୍ଚଳିକ, ସାର୍ବଜନୀନ, ମାନବ, ସଙ୍ଗୀତିକ, ତାଳମୟ, କଳାତ୍ମକ, ପ୍ରଦର୍ଶନଶୀଳ, ସାମାଜିକ, ଅଂଶୀଦାର, ଭାବପ୍ରବଣ, ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ, ଚଳିତଗତ, ଅଭ୍ୟାସଗତ, ଶିକ୍ଷାମୂଳକ, ଶିକ୍ଷଣୀୟ, ପରିଚୟ-ଗଠନ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଆଦି ବହୁତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱରୂପ (ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ୩); (ବାସ୍କମ୍ ୫); (ଅଜୟ ମିଶ୍ର ୧-୫୦୦); (ମହାପାତ୍ର ୧-୧୫୦); (ପାଣିଗ୍ରାହୀ ୧-୨୪୦); (ମହେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ୧-୧୮୫) ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ବିଭାଗୀକରଣ (Classification of Folklore)

ଲୋକସଂସ୍କୃତିକୁ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଅନେକ ପ୍ରକାରରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ଯେପରିକି:-

୧. ମୌଖିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Oral Folklore)

ଏଥିରେ ପରମ୍ପରାର କଥିତ କିମ୍ବା ଗାନ କରାଯାଇଥିବା ରୂପ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

(କ) ଲୋକକଥା

ପାରମ୍ପରିକ କାହାଣୀ ଯାହା ମୌଖିକ ଭାବରେ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ମଧ୍ୟରେ ପରୀ କାହାଣୀ ଏବଂ ପଶୁକଥା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

(ଖ) ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ

ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଦେବତା ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଥିବା ପବିତ୍ର କାହାଣୀ ।

(ଗ) କିମ୍ବଦନ୍ତୀ

ଐତିହାସିକ ଘଟଣା କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ଆଧାରିତ କିନ୍ତୁ କଳ୍ପନା ସହିତ ମିଶ୍ରିତ କାହାଣୀ ।

(ଘ) ଗାଥା

ପ୍ରଣୟ, ବୀରତ୍ୱ କିମ୍ବା ଦୁଃଖଦ କାହାଣୀ କହିଥିବା କାହାଣୀ ଗୀତ।

(ଙ) ହିତପଦେଶ ଏବଂ ପ୍ରହେଳିକା

ଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଛୋଟ ପାରମ୍ପରିକ କଥା ।

୨. ଭୌତିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Material Folklore)

ଭୌତିକ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ପାରମ୍ପରିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଭୌତିକ ବସ୍ତୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଯେପରିକି:-

ହସ୍ତଶିଳ୍ପ

ପାରମ୍ପରିକ ପୋଷାକ

ଲୋକ ସ୍ଥାପତ୍ୟ
ଉପକରଣ ଏବଂ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର
ଏହି ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ସୃଜନଶୀଳତା ଏବଂ ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ ।

୩. ପ୍ରଥାଗତ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Customary Folklore)

ପ୍ରଥାଗତ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରଥା ଏବଂ ରୀତିନୀତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ। ଯେପରିକି:-
ବିବାହ ଉତ୍ସବ
ଜନ୍ମ ସଂସ୍କାର
ଅନ୍ତିମ ସଂସ୍କାର
ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ
ଲୋକନୃତ୍ୟ
ଏହି ପ୍ରଥା ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ ଓ ପରମ୍ପରାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରେ ।

୪. ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Performing Folklore)

ଏଥିରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଯେପରିକି:-
ଲୋକନାଟକ
ଲୋକଗୀତ
ଲୋକନୃତ୍ୟ
ସଙ୍ଗୀତ
ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ମୌଖିକ ଓ ଅମୌଖିକ ଉଭୟ ଉପାଦାନ ସାମିଲ ଅଛି ।

୫. ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସମମୂଳକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି (Folk Belief and superstations Folklore)

ଏହି ବର୍ଗ ପ୍ରକୃତି, ଅଲୌକିକ ଏବଂ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ଅଭିଜ୍ଞତା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଣାଳୀ ଉପରେ ନନିର୍ଭର କରିଥାଏ ।
ଆତ୍ମା, ଭୂତ ଏବଂ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ
ଶକୁନ, ସ୍ୱପ୍ନ ଏବଂ ସଙ୍କେତ
ଯାଦୁ, ଯାଦୁବିଦ୍ୟା, ଆରୋଗ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ
ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ, ବସ୍ତୁ ଏବଂ ରୀତିନୀତି

ପରମ୍ପରା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆଧାର କରି ଲୋକସଂସ୍କୃତିକୁ ମୌଖିକ, ଭୌତିକ, ପ୍ରଥାଗତ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ରୂପରେ ବର୍ଗୀକୃତ କରାଯାଇପାରେ (ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ୧-୫; ବାସ୍କମ୍ ୭; ଥମ୍ପସନ୍ ୧୫); (ଅଜୟ ମିଶ୍ର ୧-୫୦୦); (ମହାପାତ୍ର ୧-୧୫୦); (ପାଣିଗ୍ରାହୀ ୧-୨୪୦); (ମହେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ୧-୧୮୫) ।

ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଗୁରୁତ୍ୱ (Importance of Folklore)

ସମାଜରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ:-

୧. ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପରମ୍ପରା, ପ୍ରଥା, ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଅଭ୍ୟାସକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରେ । ଏହା ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦିଏ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ପିଢ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ସଂଯୋଗ କରେ (ଡୋରସନ ୩) ।

୨. ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ
ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ପୌରାଣିକ କଥା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଗୁଡ଼ିକ ସଚ୍ଚୋଟତା, ସାହସ, ଦୟା ଏବଂ ନ୍ୟାୟ ଭଳି ନୈତିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ। ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ସମାଜରେ ମାନବ ଆଚରଣକୁ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ (ବାସ୍କମ ୨୯୦) ।

୩. ଐତିହାସିକ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ଅତୀତର ଜୀବନଶୈଳୀ, ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବଂ ଐତିହାସିକ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ସୂଚନା ରହିଛି । ଏହା ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଇତିହାସ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ; ବିଶେଷକରି ଲିଖିତ ରେକର୍ଡ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପୂର୍ବରୁ (ଥମ୍ପସନ ୫) ।

୪. ସାମାଜିକ ଏକତାକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସାଧାରଣ କାହାଣୀ, ରୀତିନୀତି, ପର୍ବ ଏବଂ ପରମ୍ପରା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରେ । ଏହା ନିଜର ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି କରେ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ (ଡୁଣ୍ଡେସ ୨) ।

୫. କଳ୍ପନା ଏବଂ ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ବିକଶିତ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି କଳ୍ପନା ଏବଂ ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରେ। ଏହା ସାହିତ୍ୟ, କଳା, ନାଟକ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ। ଜାକବ ଗ୍ରୀମ୍ ଏବଂ ୱିଲହେଲ୍ମ ଗ୍ରୀମ୍ ଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲୋକକଥା ସଂଗ୍ରହ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା (ଜିପ୍ସ ୪୫) ।

୬. ଭାଷା ଏବଂ ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷା, ଉପଭାଷା ଏବଂ ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଏହା ଭାଷାଗତ ବିବିଧତା ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦିଏ (ଫିନେଗାନ ୧୨) ।

୭. ଶିକ୍ଷାଗତ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କୁ ମାନବ ସଂସ୍କୃତି, ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଗଠନକୁ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଫ୍ରାଞ୍ଜ ବୋଆସଙ୍କ ପରି ନୃବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ (ବୋଆସ ୪) ।

୮. ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟକୁ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଏକ ସମାଜର ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ । ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ ଏବଂ ପରମ୍ପରାକୁ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ (ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ୭) ।

୯. ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରଦାନ କରେ
ଲୋକସଂସ୍କୃତି କାହାଣୀ, ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ପର୍ବ ମାଧ୍ୟମରେ ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏହା ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ସହିତ ଉପଭୋଗ ଏବଂ ବିଶ୍ରାମ ପ୍ରଦାନ କରେ (ବାସ୍କମ୍ ୨୯୧) ।

୧୦. ପରିବେଶ ସଚେତନତାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରେ
ଅନେକ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଏବଂ ପରିବେଶ ସୁରକ୍ଷାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରେ । ସେମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସମନ୍ୱୟରେ ରହିବାକୁ ଶିଖାନ୍ତି (ଡୋରସନ୍ ୧୨) ।

ନିଷ୍କର୍ଷ (Conclusion)

ଲୋକସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଲୋକଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ପରମ୍ପରାର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରକାଶ । ଏଥିରେ କାହାଣୀ, ଗୀତ, ପ୍ରଥା, ରୀତିନୀତି ଏବଂ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଉଥିବା ଭୌତିକ ବସ୍ତୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଯଦିଓ ଏହା ଅତୀତରେ ମୂଳ, ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ବିକଶିତ ହେବା ଜାରି ରହିଛି । ଆଲାନ୍ ଡୁଣ୍ଡେସ୍ ଭଳି ବିଦ୍ୱାନମାନେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି କେବଳ ଗ୍ରାମୀଣ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ; ଏହା ଯେଉଁଠାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ପରମ୍ପରା ବାଣ୍ଟନ୍ତି ସେଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଆଜିର ବିଶ୍ୱସ୍ତରୀୟ ବିଶ୍ୱରେ, ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ ଓ ସାମାଜିକ ଏକତାର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସ ହୋଇ ରହିଛି । ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ ଆମକୁ ମାନବ ସୃଜନଶୀଳତା, ସାମୂହିକ ସ୍ମୃତି ଏବଂ ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ସହାୟିକା (References)

୧. Bascom, William. Folklore and Anthropology. University of California Press, 1954.

୨. Bascom, William. Folklore and Culture. Indiana University Press, 1965.

୩. Ben-Amos, Dan. "Toward a Definition of Folklore in Context." The Journal of American Folklore, vol. 84, no. 331, 1971, pp. 3–15.

୪. Boas, Franz. Race, Language, and Culture. University of Chicago Press, 1940.

୫. Dorson, Richard M. Folklore and Fakelore. Harvard University Press, 1976.

୬. Dorson, Richard M. Folklore and Folklife: An Introduction. University of Chicago Press, 1972.

୭. Dundes, Alan. Folklore Matters. University of Tennessee Press, 1989.

୮. Dundes, Alan. Interpreting Folklore. Indiana University Press, 1980.

୯. Finnegan, Ruth. Oral Literature in Africa. Oxford University Press, 1970.

୧୦. Grimm, Jacob, and Wilhelm Grimm. Grimm's Fairy Tales. 1812.

୧୧. Taylor, Archer. Folklore and the Student of Literature. University of Chicago Press, 1948.

୧୨. Thompson, Stith. The Folktale. University of California Press, 1946.

୧୩. Thoms, William J. "Folklore." The Athenaeum, 1846.

୧୪. Zipes, Jack. The Brothers Grimm: From Enchanted Forests to the Modern World. Palgrave Macmillan, 2002.

୧୫. ପାଣିଗ୍ରାହୀ, କୁମୁଦ ରଞ୍ଜନ. ଲୋକଧାରା, ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ. ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିଶର୍ସ. ବିନୋଦ ବିହାରୀ. କଟକ. ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ. ୨୦୧୯.

୧୬. ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର. ଲୋକସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ. ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର. ବିନୋଦ ବିହାରୀ. କଟକ. ଚତୁର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ. ୨୦୨୫.

୧୭. ମିଶ୍ର, ଅଜୟ କୁମାର. ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକସଂସ୍କୃତି . ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନସ. କଟକ. ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ. ୨୦୧୭.

୧୮. ମିଶ୍ର, ମହେନ୍ଦ୍ର କୁମାର. ଲୋକସଂସ୍କୃତି ପରିକ୍ରମା. ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର. ବିନୋଦ ବିହାରୀ. କଟକ. ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ. ୧୯୯୬.

■ ■ ■